

VALENTIN STANIČ V JAVNEM SPOMINU — 2

JURIJ ROSA

Zelo sporočilna priča, ki ohranja spomin na neko osebnost, je rojstna hiša. Hiši v Bodrežu, kjer se je Stanič rodil, se je reklo »pri Cerovškovich«. Staničev pranečak je domačijo zapravil in družina je morala po svetu. Novi lastnik je postal **Križnič**. Z njim je prišlo k hiši novo ime. »Pri Pečonkovich« se pravi hiši tudi še zdaj, ko je priimek gospodarjev **Markič**. Staničeva rojstna hiša ni več tista, v kateri se je Stanič rodil. Od takrat je bila že vsaj dvakrat prenovljena. Obnavljal pa jo je tudi že sam Stanič. Na skednju sedanje Pečonkove domačije je vzdian kamen, na katerem preberemo, da sta domačijo obnavlja brata **Tomaž** in **Valentin Stanič** leta 1836. Napis se v latinščini glasi: Tom et Val Scholar Stanig frat reaedificaverunt anno 1836.

Ta dragocena priča s spominom na slavnega rojaka, skrbno čuvana, še vedno stoji. Ni izključeno, da je Valentin sam vklesal napis in kamen tudi vzdial.¹⁷

STANIČEVE ŠTIPENDIJE

Ime Valentina Staniča so že v starejši preteklosti gotovo zelo spoštovali in njegove zasluge dolgo dobo najbolj oprijemljivo čutili njegovi bližnji rojaki.

V arhivskem gradivu občine Kanal, ki ga hranimo v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici, je precej dokumentov, ki se nanašajo na t. i. ustanovo Valentina Staniča (Stanig).

Z dobrodelno dejavnostjo je na zelo oprijemljiv način ohranjala Staničev spomin.

Ohranjeni dokumenti bi bili zadovoljiva podlaga za podrobnejšo preučitev delovanja te ustanove v obdobju med obema vojnama. Sam se za to priložnost tega nisem lotil, zato bom le posredoval nekaj ugotovitev iz dokumentov.

V gradivu občine Kanal iz leta 1918 je dokument c. kr. namestništva v Trstu, datiran 29. 8. 1918, ki vsebuje razpis natečaja za šolsko leto 1918/19 za podelitev študentske stipendije iz ustanove Valentina Staniča. V razpisu je za beleženo, »da se ima podeliti jeden študentski letnih 128 kron rodbinske ustanove Valentina Stanig za učence ljudske šole ali gimnazije nekdanjega Goriškega okrožja, kateri so v sorodu z ustanovnikom iz moške, potem iz ženske lože, nato za osvabence po bližnosti kolena, ako bi takih ne bilo, tudi za mladeniče, ki so do sedaj obiskovali kakšno šolo v gorfiji Goriško-Gradiščanski.«¹⁸ To je, žal, edini dokument, ki sem ga našel v kanalskem občinskem arhivu iz avstrijskega obdobja in se nanaša na Staničevo ustanovo.

DVE STANIČEVI »USTANOVİ«

Dokumentov iz italijanskega obdobja pa je mnogo več.

Iz dopisa župnega in dekanijskega urada v Kanalu kanalskemu županstvu 21. 4. 1925 zveemo, da se je urad zanimal, kaj je z ustanovami kanonika Valentina Staniča (uporabljena je množinska oblika). Dopis in priloga spričujeta nekatera temeljna dejstva. Do ene take ustanove so imeli pravico najstarejši moški potomci ravne ali stranske črte po pradedu **Andreju Staniču** oziroma sinu Antonu. Zadnje tako ustanovo je prejel **Mihael Stanič**, ki je umrl leta 1920. V dopisu je navedeno, da ko je on umrl, »je ta ustanova zaspala in ni bila več razpisana«. Iz dopisa nato ugotovimo, da je bila druga ustanova (ali morda celo dve) določena za otroke — učence iz pokojnikovega sorodstva in da tudi ti dve ustanovi »spita«; uživati so jo smeli menda tudi nesorodniki, pravico podeljevanja ustanovne rente in upravljati premoženje je imel goriški deželni odbor.

V prilogi dopisa, ki je verjetno prepis (brez datuma), je nekoliko podrobneje obrazložen že omenjeni razpis dosmrtno rente iz Staničeve ustanove za moške potomce. Iz te priloge je razvidno, da je bil letni znesek 128 kron, kot je bilo določeno v ustanovnem pismu 16. julija 1844, torej nekaj manj kot tri leta pred Staničevo smrtjo.¹⁹

V gradivu iz let 1930—1934 je mogoče najti ohranjen statut ustanove (»fondazione Stanig Valentino«) s sedežem v Kanalu, več dopisov med posameznimi upravnimi organi in različno finančno dokumentacijo.

O usodi te dobrodelne ustanove v kasnejših letih velikih družbenih pretresov med 2. svetovno vojno in po njej nisem našel podatkov.

Svojevrsten spomenik so mu postavili goriški tiskarji in knjigarji, ki so decembra leta 1926 začel izdajati reklamno glasilo Katoliške knjigarne v Gorici z naslovom Staničev vestnik. V zaglavju naslova je pisalo, da izhaja vsak mesec in da ni nikjer naprodaj, ampak ga odjemalci Katoliške knjigarne dobivajo zastoj. Tiskali so ga v Katoliški tiskarni v Gorici. Izhajalo je kot mesečnik do decembra 1928, njegov odgovorni urednik pa je bil **Virgilij Šček**.

PLANINCI HOČEJO SPOMENIK

Razumljivo je, da so mu bližnji rojaki ali organizacije, ki so se navdihovale z dediščino njegove vsestranske ustvarjalnosti, postavili javni spomenik. Vendar se je to zgodilo zelo pozno. Zadeva ima zanimiv historiat.

Joža Lovrenčič je leta 1924 ob stopenjdesetletnici njegovega rojstva zapisal v Goriško stražo: »Povem naj še, da so ob Staničevi stoletnici Goričani resno mislili,

¹⁷ Jože Medvešček: V Staničevi domačiji (Planinski vestnik, 1974, št. 7, str. 353); Evgen Lovšin: Nekaj pripomb ob dvestoletnici rojstva Valentina Staniča (Planinski vestnik, 1974, št. 12, str. 648); Andrej Markič, Bodrež 8 — telefonska informacija, 12. 11. 1994.

¹⁸ Občina Kanal, arhivska škatla 4, spis 3374 (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici).

¹⁹ Občina Kanal, arhivska škatla 15, spis 689 (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici).

postaviti mu dostojen spomenik, ki naj bi pričal hvaležnost in ljubezen. Do tega ni prišlo tedaj in tudi ob 150-letnici ostane spomenik le želja in sen. In vendar brez spomenika ne sme ostati! V vsa naša srca mora ona ljubezen, oni smisel za požrtvovalno delo v vseh smereh našega dejstvomjanja, kot ju je očitaval naš prvi buditelj — in rod ob Soči bo ostal njegov živ glasnik v vse čase!²⁰

Lovrenčič v Lovšinovi knjigi navaja, da so ob stoletnici Staničevega rojstva začeli v Gorici akcijo, da bi mu postavili spomenik, »a ga nismo dočakali«. Nato ugotavlja, da ga tudi ob stoletnici njegove smrti »v njegovi in naši Gorici ne moremo postaviti zaradi krivične francoske črte, ki je iztrgala kulturno in gospodarsko srce deželi ob Soči«. Lovrenčičev zapis je namreč nastal leta 1947.^{20a}

Vendar pa se je prav leta 1947 porodila pobuda in tudi konkretna akcija za postavitve obeležja Staniču v Bodrežu ali Kanalu.

Slovensko planinsko društvo v Gorici je poslalo na Krajevni ljudski odbor Kanal dopis z datumom 9. maja 1947. V njem predlaga, da bi počastili stoletnico smrti pisatelja, ljudskega dobrotnika in velikega planinca na najlepši način s tem, da bi mu v njegovem rojstnem kraju Bodrežu ali na primernem mestu v Kanalu postavili marmorno spominsko ploščo. Društvo je Krajevni ljudski odbor v Kanalu prosilo za mnenje in predlagalo, da prevzame vse stroške za nabavo, osnutek in postavitve spominske plošče kakor tudi za organizacijo proslave, ki naj bi bila junija ali julija 1947.

DOPRSNI KIP V KANALU

Reakcija na to pobudo je bila pozitivna.

Iz prepisa zapisnika sestanka prosvetnega društva v Kanalu 17. junija 1947 je razvidno, da soglašajo s planinskim društvom za postavitve plošče v Kanalu, vendar morajo sporazumno določiti prostor za njeno namestitve. Kanalci so predlagali, da bodo še sami vgradili ploščo v Staničevo rojstno hišo v Bodrežu. Določili so že tudi datum, in sicer god sv. Cirila in Metoda meseca julija, ko naj bi potekalo slavje v Kanalu in nato v Bodrežu.²¹

God slovanskih blagovestnikov je bil najbrž primerna priložnost pokazati nacionalna čustva ob bližnji priključitvi Primorske k matični domovini.

Nameravanega slavlja ni bilo, o vzrokih pa nam daje slutiti že omenjena Lovrenčičeva opomba.

Kakor kaže, je nato pobudo prevzelo goriško zgodovinsko društvo. O tem moremo sklepati le iz časopisnega poročila v Primorskih novicah leta 1954, ki ga je bržkone napisal **Ludvik Zorzut** in v katerem je zabeleženo, da bo društvo spomenik postavilo v Bodrežu pri Kanalu,²² kaj več podrobnosti pa ni znanih.

Valentin Stanič

Ideja je tlela naprej in pričakovati je bilo, da bo Stanič vendarle dobil dostojen javni spomenik v svojem rojstnem kraju ali v neposredni bližini. To se je zgodilo leta 1957, ki sicer ni bilo leto kakega večjega zaokroženega jubileja v zvezi z njim (le stodesetletnica smrti), pač pa desetletnica priključitve Primorske k matični domovini in devetdesetletnica ustanovitve čitalnice v Kanalu. Iz poročil takratnih časopisov je mogoče razbrati, da so organizatorji postavitve spomenika želeli dohiteti zamujeno iz leta 1947 oziroma so sploh hoteli poravnati dolg do ugledega moža.

Zorko Jelinčič je takrat zapisal: »Pred prvo svetovno vojno, ko je mogočno narodno prebujevalno gibanje komaj doseglo širino vseh ljudskih plasti, še ni bilo časa, da bi šli tudi v kulturno globino — saj sam najvišji pesniški duh Primorja **Simon Gregorčič** ni utegnil dobiti najskromnejšega spomenika. Po vojni pa so bili pod fašizmom razbiti še obstoječi starejši spomeniki kulturne preteklosti. Po narodnoosvobodilni vojni je bila dežela v ruševinah in ob stoletnici Staničeve smrti, leta 1947, so bili najbolj razgibani časi, ko se je odločala usoda na razne zasedbene cone in države razdeljene pokrajine. Usoda Staničeve ožje domovine je bila tudi usoda njegove kulturne dediščine.«²³

Spomenik so slovesno odkrili 22. septembra 1957, ko so odkrili tudi spominsko ploščo **Josipu Kocjančiču**. Slavje so obogatile spremljajoče kulturne prireditve (npr. večer branja in izvajanja njegovih del, razstava o kulturni preteklosti Kanala).

Nosilec priprav in prireditev je bilo Prosvetno društvo Soča iz Kanala in mnogi Kanalci, po časopisnih poročilih o slavlju pa je mogoče sklepati, da so k temu prispevale tudi druge regionalne kulturne organizacije, različna planinska društva iz matične domovine in zamejstva,

²⁰ Joža Lovrenčič: Valentin Stanič. Ob 150-letnici (Goriška straža, 11. 2. 1924, št. 12).

^{20a} Kakor opomba 15: J. K. Rejec (Joža Lovrenčič): Valentin Stanič ob stoletnici njegove smrti (Koledar Družbe sv. Mohorja v Celju za l. 1948, str. 153).

²¹ Krajevni ljudski odbor Kanal, spisi l. 1947, spis 120/47 (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici).

²² I. z.: Valentin Stanič. K 180-letnici rojstva (Primorske novice, 5. 3. 1954, št. 10).

²³ Zorko Jelinčič: Valentinu Staniču so v Kanalu odkrili spomenik (Primorski dnevnik, 29. 9. 1957, št. 232).

republiška planinska organizacija in lokalne ter regionalne oblasti.²⁴

Spomenik so postavili na glavnem trgu v Kanalu. Bronast doprnski kip je izdelal akademski kipar **Janez Pirnat**.²⁵

KAR DVE SPOMINSKI PLOŠČI

Leto 1974 je bilo jubilejno leto, dvestoletnica Staničevega rojstva. Poleg večjega števila prispevkov v tisku je to leto Stanič dobil kar dve obeležji v obliki spominskih plošč. Ob tej priložnosti se mu je skušala odolžiti zlasti planinska organizacija.

²⁴ K. Kanal se je oddolžil narodna prosvetitelja (Primorske novice, 27. 9. 1957, št. 39); Ludvik Zorzut: Valentin Stanič ima spomenik (Planinski vestnik, 1958, št. 1, str. 41—42).

²⁵ Tomaž Pavšič: Spomeniki in spominske plošče osebam v občinah Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Sežana in Tolmin (Goriški letnik, 1981, št. 8, str. 235—236).

Šele za ta jubilej je Stanič končno dobil spominsko ploščo v rojstnem Bodrežu.

V Kanalu so ustanovili pripravljalni odbor, ki je bil v tesnih stikih s kulturno-literarno komisijo Planinske zveze Slovenije. Ploščo so sprva nameravali vzditi v steno hiše, kjer je nekdanj stala Staničeva domačija, vendar so se kasneje odločili, da jo postavijo na častno mesto sredi vasi.

Slavja se je z več prireditvami in s številnimi uglednimi udeleženci odvijajo v Kanalu in Bodrežu.²⁶ Marmorno ploščo so odkrili 12. maja 1974. Vzdana je v podporni zid v bregu, ki spada k hiši Bodrež št. 13.²⁷

(Nadaljevanje prihodnjic)

²⁶ Tone Strojini: Proslava 200-letnice rojstva Valentina Staniča — prvega slovenskega alpinista (Planinski vestnik, 1974, št. 8, str. 442—443); B. Božič: Spominska plošča Valentinu Staniču v Bodrežu (Primorske novice, 17. 5. 1974, št. 21).

²⁷ Kakor opombe 25, str. 236.

O DOLGI IN SVOJEVRSTNI ZVESTOBI

ČE SI TO ŽELI IN POČENJA TUDI MAMA

URŠA STRITAR

To, kar vam bom pripovedovala, ne bo zgodba o kakšnem pomembnem planinskem funkcionarju, pisatelju ali osvajalcu velikih gorskih trofej. Bo le kratek sprehod skozi življenje moje mame **Zinke Kolenc**, gospodinje in energične ženske, spomin na množico drobnihih utrinkov, ki jih je preživela na svojih nedeljskih romanjih po vzpetinah in odmaknjenih dolinah. **Janko Mlakar** bi ji zagotovo pripel naziv »gorskega zvesteža«, saj si je v petdesetih letih obiskovanja gora to tudi pošteno zaslužila.

Svojo strast je odkrila kmalu po drugi svetovni vojni. Štiriletna okupacija in utesnenost med žicami sta jo gnali ven iz ljubljanske mestne zaprtosti, ven v svobodo narave. Bila je samorastnik, saj se doma niso zanimali za hojo v gore. Morda jo je spodbudilo delo na Planinski zvezi Slovenije, kjer je bila takrat zaposlena. Vsako soboto se je pridružila skupinici stalnih popotnikov, ki so otovorjeni z nahrbtniki posedli po lesenih klopeh in se s popoldanskimi ali večernimi vlaki odpejali na gorenjsko ali kamniško stran. Ture so bile takrat še daljše in napornejše, saj avtomobilov in cestnic, ki bi skrajšali dolge in naporne dostope, ni bilo veliko. Ure pešačenja so zamenjali mladost in dobra volja, za potrošene kalorije pa je poskrbel privarčevani ameriški paket UNRRA.

Hribovska družba se je kaj hitro seznanila med seboj. Med njimi je Zinki najbolj ugajal visok in črnolas študent rudarstva. Skupaj sta se mrzlega, jasnega 13. oktobra povzpela po zahodnem grebenu na Jalovec, skupaj sta zamudila zadnji vlak iz Rateč in si grela premrzle noge v nezakurjenem planinskem domu v Tamarju. Tako se je začela nenavadna vez med trmastim in odrezavim dekletom in svojeglavim Jurčkom. Uzakonila sta jo pred Bogom in oblastjo, potrdila in utrdila na dolgem in

prestem popotovanju skozi dinamično življenje. Pomembno mesto pri tem je imelo vsako tedensko čaščenje hribočkov in resnejših strmin. Prav to je postal okvir njenega trdnega družinskega življenja, vzgoje in medsebojne povezanosti.

NAJPREJ SOVRAŠTVO...

Kmalu sva se jima pridružili tudi midve, hčerki Marjeta in Urša. Hočeš-nočeš sva morali sprejeti navade svojih staršev in ju spremljati na izletih. Priznam, da me njuna strast v mojih mladih letih ni ravno osrečevala. Ob nedeljah se nisem smela pridružiti svojim prijateljicam na dvorišču, sleči sem morala nabrano krilce, si obleči grde in puste hribovske hlače in si natakiniti visoke čevlje. Fuj, kako sem sovražila vse te reči! Motila me je tudi monotonost ciljev, saj smo potrpežljivo obiskovali zasavske hribočke in pri tem le menjavali vrstni red imen. Nisem razumela mamice, ki ob prostih dnevih ni hotela kuhati okusnih prazničnih kosil, ampak me je gnala s seboj, v zelenje trboveljskega hribovja. Želela sem si običajno mamo, ki ne bi imela tako nenavadne zabave in z njo ne bi grenila življenja svojim otrokom. Spoznala pa sem življenjsko resnico, v katero verjamem tudi danes:

Družina hodi skupaj v gore, če si to želi in počenja tudi mama.

Leta 1969 smo se preselili v Ljubljano. Čeprav smo vsi skupaj izgubili prijazne sosede, sošolce, prijatelje in znanca, pa smo odkrili prednost novega bivališča — hitrejši dostop do našega visokogorja. Tudi vzgoja je naredila svoje: s sestro sva se nalezili družinskega »hriboletisa« in začeli navdušeno sodelovati pri naših podvigih. Zdaj pa je šlo zares. Kot nori smo letali po Juljskih Alpah in Grintovcih, občasno pokukali na savinjsko stran in včasih tudi v tujino.

Pater familias ni več zmožol brzdati svojih deklet, ki ju